

Ēriks Treļš
Latvijas Universitāte, Latvija

NAIDA NOZIEGUMU PREVENCIJA EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS

Abstract

One of the goals of political development in Latvia is the achievement of state of rule of law, so a proper understanding of national minority rights and a preventive work in stopping the hate crimes is important not only at the theoretical, but also at the practical level.

When investigating violent incidents state authorities have the additional duty to take all reasonable steps to unmask any racist motive and to establish whether or not ethnic hatred or prejudice may have played a role in the events.

Despite some progress in recent years in Latvia that has resulted in the increased awareness among police about the specific nature of hate crimes, there remains a strong need for concerted and sustained effort in the capacity building of the law enforcement, the prosecution and the judiciary.

This research offers of practical policing methods for the improvement of a preventive work in stopping the offences against people of national minorities.

I conduct our analysis in a cross-disciplinary fashion, combining analytical approaches. I use a variety of sources in my work, ranging from national and international law, primary and secondary research, and published official information.

The aim of this research is an establishment of practical policing methods for the improvement of a preventive work in stopping the hate crimes.

Atslēgas vārdi: naida noziegumi, nacionālās minoritātes, tiesības, prevencija

Jautājums par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar naidu un neiecietību, Latvijas sabiedrības uzmanības lokā nonāca 2005.gadā, kad pirmo reizi tika ziņots par rasistiskiem vardarbīgiem incidentiem Rīgā. Diemžēl šis jautājums nezaudē savu aktualitāti arī mūsdienās. Tā, 2010.gadā naktī no 7. uz 8.decembri Rīgā, Jaunajos ebreju kapos tika apgānīti 89 kapu pieminekļi, ar baltu krāsu uzzīmējot uz tiem kāškrustus. Saistībā ar šo noziedzīgo nodarījumu Valsts policijā tika uzsākts kriminālprocess pēc Krimināllikuma 78.panta (par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu) un 228.panta (par kapa apgānīšanu).

Skūtgalvju un labējo ekstrēmistu grupu aktivitātes kļūst biežākas gan latviešu, gan krievu vidū. Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību savā Trešā ziņojumā par Latviju rekomendē policijai steidzīgi rīkoties un piesaistīt visus nepieciešamos līdzekļus, lai cīnītos pret rasistiski motivētu vardarbību, kā arī pret skūtgalvju grupu pastāvēšanu un darbību (Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību 2008: 25-27).

Ja Latvijai naida noziegumi ir samērā jauna parādība, tad citur pasaulē ar šiem noziedzīgiem nodarījumiem un to izraisošiem cēloņiem cīnās jau sen. Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs piedāvā sekojošu naida noziegumu definīciju:

A) Jebkurš noziedzīgs nodarījums, tai skaitā noziegums pret personu vai īpašumu, kad cietušais, vieta vai nozieguma mērķis ir izvēlēti pēc to faktiskās vai šķietamās saiknes, atbalsta, piederības vai dalības grupā, kas definēta B daļā;

B) Grupa var balstīties uz tās locekļu reālu vai šķietamu rasi, nacionālo vai etnisko izcelsmi, valodu, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu, vecumu, fizisko vai garīgo invaliditāti, seksuālo orientāciju vai citu līdzīgu pazīmi (Office for Democratic Institutions and Human Rights 2008: 11).

Lielbritānijā 1993.gada 22.aprīlī tika nogalināts melnādainais jauniešs - Stīvens Lorens. Šī nežēlīgā rasistiskā slepkavība un pēc tās notikušā izmeklēšana (Macpherson 1999) kļuva par spēcīgu katalizatoru tam, lai pilnveidotu Lielbritānijas policijas darbu un izstrādātu jaunās tās darbības metodes, kā arī lai precizētu definīcijas. Ar nolūku uzlabot rasistisku incidentu sākotnējo identifikāciju un samazināt nepietiekamas ziņošanas pakāpi tika piedāvāta sekojošā definīcija: Rasistisks incidents ir jebkurš incidents, kuru kā rasistisku uztver upuris vai jebkura cita persona (Oakley 2005: 13).

Zviedrijas nacionālās Noziedzības novēršanas padomes (*Brottsförebyggande rådet, Bra* – zviedru val.) speciālisti, kas veic pētniecisku darbu naida noziegumu jomā, atzīst, ka nav vienotas naida noziegumu definīcijas un katrā no Eiropas valstīm tā atšķiras. Par naida noziegumiem Zviedrijā tiek atzīti noziegumi, kas veikti pamatojoties uz ksenofobijas (rasistisku) antireliģisku, vai homofobisku motivāciju (Molarin, Frenzel 2010: 7).

Tas, ka policijas darba pieeja rasistiskās noziedzības un vardarbības apkarošanai dažādās dalībvalstīs ir ļoti atšķirīga, atzīst arī eksperts cilvēktiesību jomā Dr. Robins Ouklijs, kurš Eiropas Rasisma un ksenofobijas uzraudzības centra uzdevumā veica salīdzinošu analīzi policijas darbam ar rasistisku noziedzību un vardarbību Eiropas Savienības valstīs. Lielbritānijas un Zviedrijas policijas praksi, kas tiek vērsta uz atbalsta nodrošināšanu rasistisku noziegumu upuriem, Dr. R. Ouklijs uzskata par labāko. Portugālē un Lielbritānijā rasistisku noziegumu upuriem sniedz speciālu palīdzību vispārēji upuru atbalsta dienesti. Tomēr, viņaprāt, tikai Lielbritānijā ir izstrādāta visaptverošākā un sistemātiskākā pieeja policijas darbam ar rasistisku noziedzību un vardarbību.

Pēc Dr. R. Ouklija uzskatiem policijas darbinieki Zviedrijā ir parādījuši nopietnu apņemšanos risināt rasistiskas noziedzības un vardarbības jautājumus (Oakley 2005: 4-5). Pateicoties jaunai Elektroniskai policijas ziņojumu reģistrācijas sistēmai (*Rationell anmälsrutin, RAR* – zviedru val.) kopš 2008.gada ir uzlabojusies statistisko datu apstrāde. Tā, saskaņā ar šīs organizācijas datiem 2007.gadā tika saņemti 3536 ziņojumi par naida noziegumiem, kas ir vairāk par 8 % salīdzinājumā ar 2006.gadu (3259), un par 20 % salīdzinājumā ar 2005 (2946) (Klingspor, Molarin 2008: 20), bet 2008.gadā jau 5895

ziņojumi (Klingspor, Molarin 2009: 23), un 2009.gadā - 5797 ziņojumi (Molarin, Frenzel 2010: 24).

Diemžēl atšķirības Eiropas Savienības valstu pieejā skar arī statistikas jomu. Ir arī valstis (Grieķija un Kipra), kas rasistiski motivētus noziegumus nemaz neregistrē (Oakley 2005: 12).

Salīdzinot Zviedrijas statistiku ar Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem mēs redzam krietni zemākas neiecietības piekritēju aktivitātes. Laika posmā no 2005. līdz 2009.gadam pēc Krimināllikuma 78.panta Latvijas Republikā tika uzsākti 58 kriminālprocesi (2005.gadā – 13, 2006.gadā – 14, 2007.gadā – 16, 2008.gadā – 9, 2009.gadā – 6). Tomēr šeit jāņem vērā, ka šie dati attiecinās tikai uz noziedzīgajiem nodarījumiem, kas ir tieši saistīti ar nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Diemžēl Latvijā netiek uzskaitīti noziedzīgie nodarījumi, kas tika izdarīti rasistisku motīvu dēļ. Šis atbildību pastiprinošais apstāklis Krimināllikuma 48.pantā tika iekļauts tikai 2006.gada 12.oktobrī.

Līdzīgu Latvijas Krimināllikuma 48.pantā iekļauto normu, mēs atrodam arī Zviedrijas Kriminālkodeksa 29.panta 2.daļas 7.punktā, saskaņā ar kuru, ja noziegums ir izdarīts pret kādu etnisko grupu, tās rases, ādas krāsas, nacionālās vai etniskās izcelsmes dēļ, reliģiskās piederības vai citu analogisko motīvu dēļ, tas būs vainu pastiprinošais apstāklis (The Swedish Penal Code 1999: 135-136).

Rasistisku motivāciju, kā vainu pastiprinošu apstākli atsevišķi izdala veicot statistikas apstrādi tādās Eiropas Savienības valstīs, kā Austrijā, Beļģijā, Dānijā, Francijā, Īrijā, Lielbritānijā, Slovākijā, Somijā, Spānijā, Vācijā un Zviedrijā (Oakley 2005: 12).

Diemžēl jāatzīst arī, ka minoritāšu pārstāvji neuzticas policijai un neziņo par naida noziegumiem. Saskaņā ar Latvijas nevalstisko organizāciju sniegto informāciju arī mūsu valstī ir vairākas personas, pārsvarā no čigānu (romu) kopienas, kas par rasistiski motivētiem uzbrukumiem neziņo policijai, tādējādi apgrūtinot šīs problēmas patiesā apmēra noskaidrošanu (Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību 2008: 26).

Pēc Dr. R. Ouklija domām tikai Lielbritānijā, vienīgā no Eiropas Savienības valstīm, ir izstrādāta sistemātiska pieeja ziņošanas veicināšanai par rasistisku noziedzību un vardarbību, it īpaši no minoritāšu puses. Ziemeļīrijā pēc vairākiem incidentiem Dienvidbelfāstā policija ar vietējā laikraksta starpniecību izplatīja 29 000 mājās skrejlapas, kurās ieteica iedzīvotājiem ziņot par rasistiskiem incidentiem. Izņemot Lielbritāniju, Dr. R. Ouklijs atzīmē arī Beļģiju, Īriju, Slovākiju un Franciju kā valstis, kurās policija regulāri strādā ar minoritāšu kopienām, lai izveidotu zibenīgu reakciju uz rasistisku noziedzību un vardarbību (Oakley 2005: 35-37).

Starptautiskās (Committee for the Elimination of Racial Discrimination 2008: 276.-277) un reģionālās (High Commissioner on National Minorities 2006: 6-7) institūcijas, kā arī nevalstiskās organizācijas (Amnesty International 2009: 73) norāda uz nepieciešamību iekļaut policijas darbinieku izglītības programmās jautājumus, kas skar diskriminācijas novēršanu un naida noziegumu apkarošanu. Jāatzīmē, ka nevalstiskās organizācijas neaprobežojās tikai ar ieteikumiem, bet veic arī konkrēto darbu šajā jomā. Tā, Latvijas Cilvēktiesību centrs izstrādāja mācību līdzekli valsts pārvaldes darbiniekiem (Kolčanovs, Zankovska-Odiņa, Zālītis 2010: 104), kā arī veica šī kursa īstenošanu praksē, veicot apmācību valsts institūciju darbiniekiem.

Saskaņā ar Dr. R. Ouklija veiktās aptaujas rezultātiem vairākās Eiropas Savienības valstīs (Austrijā, Beļģijā, Īrijā, Lielbritānija, Slovākijā, Spānijā, Ungārijā un Zviedrijā) tiek veikta tiesībsargājošo iestāžu darbinieku apmācība darbam, kas saistīts ar naida noziegumu apkarošanu un diskriminācijas novēršanu. Zviedrijā, piemēram, darbojās trīs policijas akadēmijas, kuras ieviesušas savās programmās akadēmisko apmācību diskriminācijas un naida motivētu noziegumu jautājumos (Oakley 2005: 28-33). Diemžēl Latvijā, attaisnojoties ar krīzes laikā nepieciešamiem izdevumu samazinājumiem, tika likvidēta vienīgā izglītības iestāde, kas sniedza akadēmisko izglītību tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem – Latvijas Policijas akadēmija.

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību savā Trešā ziņojumā par Latviju rekomendē Latvijas varas institūcijām nodrošināt atbilstošu tālākizglītību tiesnešiem, prokuroriem un policijas darbiniekiem (Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību 2008: 12). Šajā sakarā, tā iesaka varas iestādēm nodrošināt, lai iepriekšminētie darbinieki pilnībā izprastu jautājumus, kas saistīti ar rasismu un rasu diskrimināciju, lai nepieciešamības gadījumā varētu tos labāk risināt. Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību ziņojumos piedāvātās rekomendācijas nav kaut kas neparasts, līdzīga satura rekomendācijas tika izteiktas Albānijai (Third report on Albania 2005: 20), Čehijai (Third report on the Czech Republic 2004: 24), Igaunijai (Third report on Estonia 2006: 30), Maķedonijai (Third report on "the former Yugoslav Republic of Macedonia" 2005: 23), Norvēģijai (Third report on Norway 2004: 22), Rumānijai (Third report on Romania 2006: 27) un Vācijai (Third report on Germany 2004: 27).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, izskatot lietu „Načova un citi pret Bulgāriju”, ir uzsvērusi, ka izmeklējot incidentus, kas saistīti ar vardarbību, valsts institūcijām tiek uzlikti papildus pienākumi spert visus saprātīgi iespējamus soļus, lai atmaskotu jebkuru rasistisko motivāciju, un noskaidrot, vai etniskais naidis vai aizspriedumi ir ietekmējuši notikumus. Ja valsts to nedara un izskata rasistisko uzskatu mudinātos vardarbības un brutalitātes gadījumus ar tādu

pašu attieksmi kā pret lietām, kurās nepastāv rasistiski motīvi, tas nozīmē, ka valsts aizver acis uz doto darbību īpašo raksturu, kuras ir sevišķi bīstamas cilvēku pamattiesību ievērošanas ziņā.

Bibliogrāfija

Monogrāfijas:

1. Amnesty International. (2009) *Dealing With Difference. A Framework to Combat Discrimination in Europe*. London: Amnesty International Publications.
2. Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību. (2008) *Trešais ziņojums par Latviju*. Strasbourg: Council of Europe.
3. High Commissioner on National Minorities. (2006) *Recommendations on Policing in Multi-Ethnic Societies*. Hague: Organisation on Security and Cooperation in Europe, High Commissioner on National Minorities.
4. Klingspor, K., Molarin, A. (2008) *Hate crimes 2007*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention, Information and Publications.
5. Klingspor, K., Molarin, A. (2009) *Hate crimes 2008*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention, Information and Publications.
6. Kolčanovs, B., Zankovska-Odiņa, S., Zālītis, K. (2010) *Atšķirīgs klients daudzveidīgā Latvijā*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs.
7. Molarin, A., Frenzel, A. (2010) *Hate crimes 2009*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention, Information and Publications.
8. Oakley, R. (2005) *Policing Racist Crime and Violence. A Comparative Analysis*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
9. Office for Democratic Institutions and Human Rights. (2008) *Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses. Annual Report for 2007*. Warsaw: Organisation on Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights.
10. The European Commission against Racism and Intolerance. (2005) *Third report on Albania*. Strasbourg: Council of Europe.
11. The European Commission against Racism and Intolerance. (2004) *Third report on the Czech Republic*. Strasbourg: Council of Europe.
12. The European Commission against Racism and Intolerance. (2006) *Third report on Estonia*. Strasbourg: Council of Europe.
13. The European Commission against Racism and Intolerance. (2004) *Third report on Germany*. Strasbourg: Council of Europe.
14. The European Commission against Racism and Intolerance. (2004) *Third report on Norway*. Strasbourg: Council of Europe.
15. The European Commission against Racism and Intolerance. (2006) *Third report on Romania*. Strasbourg: Council of Europe.
16. The European Commission against Racism and Intolerance. (2005) *Third report on "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*. Strasbourg: Council of Europe.
17. The Swedish Penal Code. (1999) Stockholm: Ministry of Justice.

Raksti krājumos:

18. Committee for the Elimination of Racial Discrimination. (2008) General recommendation XIII on the training of law enforcement officials in the protection of human rights. In: *International Human Right Instruments*. Volume II. HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. II). Geneva: United Nations, Committee for the Elimination of Racial Discrimination, Pp. 276.-277.

Materiāli no interneta:

19. Macpherson, W. *The Stephen Lawrence Inquiry. Report of an Inquiry.*
<http://www.archive.official-documents.co.uk/document/cm42/4262/4262.htm> [2010.
10.12].

Raksts tapis ar Eiropas sociālā fonda finansiālu atbalstu.